

פריעת חוב בתוך הזמן

שיעור זה קשור לכללים:

בין נגלה לנסתר

משנת תנאים

מה אומרת לי הסוגיא?

תמצית השיעור: סוגיה זו מבררת את מושג השותפות בזוית נוספת. מחלוקת ריש לקיש ואביי ורבא היא על צורת ההתייחסות להלוואה. ריש לקיש רואה בהלוואה את הסדר הנכון של חלוקת הממון בין בני האדם. הלווה והמלוה הם כביכול שותפים בממון. אביי ורבא רואים בהלוואה ממון של אדם הנמצא בידי חברו. על פי זה מתבאר שגם דין "בחזקת שנתן" לבניית הכותל נובע מן העובדה שהם שותפים בכותל.

הצעת הסוגיא והשאלות

במשנה מובא (בבא בתרא ה' ע"א):

כותל חצר שנפל מחייבין אותו לבנותו עד ארבע אמות. בחזקת שנתן עד שיביא ראיה שלא נתן. מד' אמות ולמעלן אין מחייבין אותו. סמך לו כותל אחר אף על פי שלא נתן עליו את התקרה מגלגלין עליו את הכל. בחזקת שלא נתן עד שיביא ראיה שנתן.

ועל כך בגמרא:

אמר ריש לקיש: הקובע זמן לחבירו ואמר לו 'פרעתוך בתוך זמני', אינו נאמן, ולואי שיפרע בזמנו. אביי ורבא דאמרי תרוייהו: עביד איניש דפרע בגו זימניה, זימנין דמתרמו ליה זוזי, אמר 'איזיל איפרעיה, כי היכי דלא ליטרדן'. תנן בחזקת שנתן עד שיביא ראיה שלא נתן. היכי דמי, אילימא דאמר ליה 'פרעתוך בזמני', פשיטא בחזקת שנתן, אלא לאו, דאמר ליה 'פרעתוך בתוך זמני', אלמא עביד איניש דפרעיה בתוך זמניה. שאני הכא דכל שפא ושפא זימניה הוא. תא שמע בחזקת שלא נתן עד שיביא ראיה שנתן. היכי דמי, אילימא דאמר ליה 'פרעתוך בזמני', אמאי לא, אלא לאו

דאמר ליה 'פרעתך בתוך זמני', אלמא לא עביד איניש דפרע בגו זימניה. שאני הכא דאמר 'מי יימר דמחייבו לי רבנן'.

תרגום: ...אביי ורבא אמרו שניהם: עשוי אדם לפרוע בתוך זמנו, פעמים שמזדמנות לו מעות, אמר: אלך ואפרע אותו כדי שלא יטרידני. תנן: בחזקת שנתן עד שיביא ראיה שלא נתן. באיזה מקרה מדובר? אם נאמר שאמר לו 'פרעתך בזמני', פשוט שבחזקת שנתן, אלא לא, (מדובר) שאמר לו 'פרעתך בתוך זמני', מכאן שעשוי אדם לפרוע בתוך זמנו (ולכן נאמן). (תירוץ): שונה כאן המקרה, שכל נדבך ונדבך (מהכותל) זמנו הוא. תא שמע: בחזקת שלא נתן עד שיביא ראיה שנתן. באיזה מקרה מדובר? אם נאמר שאמר לו 'פרעתך בזמני', מדוע אינו נאמן, אלא לא, (מדובר) שאמר לו 'פרעתך בתוך זמני', מכאן שאין אדם עשוי לפרוע בתוך זמנו (ולכן אינו נאמן). (תירוץ): שונה כאן המקרה, שאמר: 'מי יאמר שיחייבו אותי חכמים (לשלם)'.

לימוד הסוגיה מעורר כמה שאלות:

א. "בחזקת שנתן" - על מנת להבין את גדר החזקה שבמשנה, יש להשוותה למשנה דומה (בכורות פ"ח מ"ו, מ"ט ע"א):

ת

מת האב בתוך שלשים - בחזקת שלא נפדה עד שיביא ראיה שנפדה, לאחר שלשים יום - בחזקת שנפדה עד שיאמרו לו שלא נפדה.

החלק הראשון של המשנה בבכורות מקביל לחלק השני של משנתנו: "בחזקת שלא... עד שיביא ראיה...". אולם, החלק השני של משנת בכורות שונה מעט ממשנתנו. בבכורות מובא: "עד שיאמרו לו", ואילו אצלנו: "עד שיביא ראיה". רש"י בבכורות (מ"ט ע"א) מדגיש:

עד שיאמרו לו - לבן שצוה אביו בשעת מיתתו שלא נפדה. ובאמירה סגיא בלא עדות גמורה דהך חזקה דמחזקינן ליה בחזקת שנפדה לאו זו היא חזקה מעלייתא דרובא דאינשי לא עבדי למפרע חובו מיד.

נמצא, שיש הבדל בין שתי החזקות. "בחזקת שנתן" היא חזקה גמורה. אנו בטוחים שהאדם נתן את חלקו בכותל. על כן צריך כנגד חזקה זו ראיה גמורה. "בחזקת שנפדה" איננה חזקה גמורה ומוחלטת. אין אנו בטוחים שהבן אכן נפדה, אלא ש"המוציא מחברו עליו הראיה". על כן די באמירה בעלמא שלא נפדה כדי לסתור חזקה זו¹.

¹ א. בכך יש לבאר את דברי רש"י במשנתנו: "בחזקת שנתן" - אם אמר האחד לאחר שבנאו אני עשיתי משלי שלא רצה זה לסייעני, ותובעו חצי היציאה, וזה אומר 'נתתי חלקי', נאמן. עד שיביא התובע - עדים שתבעו ולא נתן לו דכיון דחובה עליו לסייעו ומשפט זה לכל גלוי, לא היה בונה משלו אלא היה צועק עליו בבית דין. רש"י מבאר מהי החזקה רק בד"ה "עד שיביא", ולא בד"ה "בחזקת שנתן", אף ששם מקום הביאור, לכאורה. אלא שהמילים "בחזקת שנתן" יכולות להתפרש בשתי דרכים, כפי שנאמר בפנים. רק כאשר אומרת

הבנה זו, העולה מההבדל בין המשניות ודברי רש"י בבכורות, מעוררת שאלה - מניין ההבדל בין החזקות? מדוע אצלנו אין זו חזקה רגילה של "המוציא מחברו עליו הראיה"?

ב. הגמרא מביאה את דבריו של ריש לקיש על המשנה. האם ריש לקיש אמר אותם ביחס למשנה זו, או ביחס למקורות אחרים של התנאים, ושמא אמרם כאמירה עצמאית, ולא ביחס לדברים קודמים? לאור התשובה לשאלה זו יש להבין האם דברי ריש לקיש הם הסבר למשנה או שאינם קשורים מצד עצמם למשנה, והגמרא היא שקשרה ביניהם.

ג. עוד יש לעיין, במה נחלקו ריש לקיש ואב"י ורבא. פשוט הוא, שלא מדובר במחלוקת סטטיסטית - לדעת ריש לקיש רוב האנשים פורעים חובותיהם לאחר הזמן, ולדעת אב"י ורבא רובא דעלמא פורעים בתוך הזמן. הרי ניתן לברוק את המציאות, והיא גם עשויה להשתנות במהלך הדורות. מהו, אפוא, היסוד העקרוני של מחלוקתם, שלא משתנה בחילופי המקומות והזמנים?

תוספתא

לאחר העיון במשניות המקבילות, יש לעיין בתוספתא על מנת לעמוד על "משנת תנאים" בנושא זה במלואה. ת

בתוספתא על המשנה מובא (בבא מציעא פ"א ה"א):

בחזקת שנתן שומעין לו שלא לסמוך את הקורה, לפיכך בחזקת שלא נתן אין שומעין לו לסמוך את הקורה.

ב"תוספתא כפשוטה" הביא שכך היא הגירסא גם בכתבי היד², וגירסא זו קשה: א. מה פירוש "שומעין לו שלא לסמוך את הקורה"? ב. מהו "לפיכך"? כיצד הסיפא של הברייתא נובעת מן הרישא?

מכח קושיות אלה יש ששינו את הגירסא (עי' ב"חסדי דוד" על התוספתא), אך כיון שכך הוא בכתבי היד אין נראה לשנות את הגירסא מכח קושיות, ויש לעמול ולבאר את התוספתא "כפשוטה" וכלשונה.

בביאור התוספתא נראה, שעוסקת בשני המקרים שבמשנה (עי' ב"תוספתא כפשוטה").

המשנה "עד שיביא ראיה" (ובשונה בבכורות "עד שיאמרו לו"), ניתן לדעת שהמשנה עוסקת בחזקה גמורה, כיון ש"משפט זה לכל גלוי".

ב. בבבא מציעא (ק"ב ע"ב) מביאה הגמרא את המשנה בבכורות כראיה לשאלה בדיני שכירות. מבאר רש"י: "לאחר שלשים בחזקת שנפדה, עד שיאמרו לו שלא נפדה, ובבכורות תני לה, גבי בכור דכתיב ביה (במדבר י"ח) 'מבן חדש תפדה', הלכך, מסתמא בתוך שלשים יום לא פדאו אביו, הלואי שיפרע אדם חובו בזמנו, וחייב הבן לפדות עצמו". רש"י מביא בדבריו את דברי ריש לקיש, "ולואי שיפרע בזמנו". נראה שרצונו לומר בכך, שמקורו של ריש לקיש לביטוי זה הוא מהמשנה בבכורות, ממנה עולה שגם בזמנו אין זה ודאי שפרע ואין זו חזקה גמורה, שהרי די בכך "שיאמרו לו שלא נפדה" ואין צריך ראיה גמורה. מכאן למד ריש לקיש את שיטתו, שאין אדם פורע תוך זמנו, שכן גם בזמנו אין חזקה גמורה שפרע - "ולואי שיפרע בזמנו".

² לבד מכתב יד אחד שמוחק את המילה "לפיכך".

“בחזקת שנתן” הוא ציטוט מן המשנה, והברייתא אומרת שבמקרה זה “שומעין לו שלא לסמוך את הקורה”.

להבנת הענין נתאר את המציאות שבה עוסקת הברייתא. הכותל נפל, וראובן בנה אותו בין שניהם, ותובע משמעון כסף. המשנה קובעת כי שמעון הוא “בחזקת שנתן”, ואינו צריך לשלם. כעת מבקש ראובן לסמוך קורה לכותל, ושמעון רוצה לעכב בעדו. הברייתא קובעת ששומעים לשמעון שלא לסמוך את הקורה. הכותל משותף לשניהם, ושמעון יכול למנוע מראובן שימוש בכותל שאיננו על דעתו (עי' מנחת ביכורים לתוספתא שכתב מעין זה). מכח מה מעכב שמעון על ראובן? ודאי הוא שאין זה מכח “המוציא מחברו עליו הראיה”, שהרי הוא התובע את ראובן שלא לסמוך, ושומעים לו. כוחו של שמעון הוא מכח החזקה. ודאי לנו שנתן, ועל כן יכול הוא לעכב. מדוע? כיון שהם שותפים בכותל. הכותל נבנה על מקום שניהם, ועל כן ברור לנו שכל אחד נתן את חלקו בכותל והוא כותל של שניהם. לכן אין האחד יכול להשתמש בכותל בלא רשות חברו.

“בחזקת שנתן” לא בא רק לפטור את האחד מתביעת חלקו בכותל, אלא אף למנוע מחברו לסמוך קורה לכותל. זוהי חזקה ודאית, שכן היא מסתמכת על שותפותם של שני השכנים במקום הכותל, ולא רק על “המוציא מחברו עליו הראיה”.

המשך התוספתא עוסק בחלקה השני של המשנה: למעלה מד' אמות הרי הוא “בחזקת שלא נתן”, ובמקרה זה אין שומעין לו לסמוך את הקורה.

אף כאן, נתאר את המציאות בה עוסקת הברייתא. לאחר שנבנה הכותל עד ארבע אמות, ביקש ראובן להגביהו, כפי שהיה בתחילה. שמעון סרב, ורצה לעשות שימוש אחר בכותל. בסופו של דבר הגביה ראובן את הכותל לכל רחבו, בלא השתתפותו של שמעון³. כיון שאין שמעון חייב להשתתף בבנין הכותל, הוא “בחזקת שלא נתן”. כעת, מבקש שמעון לסמוך קורה לכותל. רוצה הוא להשתמש בהגבהה זו אף שלא רצה בה מלכתחילה. על כך אומרת הברייתא “שומעין לו (לראובן) שלא לסמוך את הקורה”. שהרי שמעון הוא “בחזקת שלא נתן”, ויכול ראובן למנוע ממנו להשתמש בהגבהה זו עד שישלם את חלקו בבנין ההגבהה. על פי זה מובן מדוע אומרת התוספתא “לפיכך”. הבנת הסברא של חלקה השני של התוספתא נובעת מן הסברא שבחלק הראשון. מהחלק הראשון עולה ששמעון רואה את עצמו כשותף בכותל. ממילא, רואה הוא את עצמו שותף גם בכותל המוגבה, והוא רוצה להשתמש בו אף שלא שילם על כך. הרי הכותל הוא גם שלו, והגבהה זו - חושב שמעון - יכול הוא להשתמש בה אף שלא היה חפץ בה בתחילה. התוספתא מחדשת ששומעים לראובן, ושמעון אינו יכול להשתמש בהגבהה הכותל כל עוד לא שילם על בנייתה.

נמצא, אפוא, שאף משנה זו של “כותל חצר שנפל” מתבארת על פי יסוד השותפות בו פותחת המסכת. עד ד' אמות השותפות גורמת לכך “בחזקת שנתן”, שכן חזקה שכותל שנבנה בין שניהם - הרי שניהם שותפים מלאים בבנינו. מעל ד' אמות השותפות היא שגורמת את הצורך להדגיש ולומר “בחזקת שלא נתן”, שכן השותף שלא שילם על

³ אם בכפיה, כדעת הרמב"ם בתשובה (שו"ת הרמב"ם סי' שצ"ז), או ששכנע ראובן את שמעון, כדעת הרא"ש (פ"א סי' ח'). עיי' בשיעור “פתיחה למסכת בבא בתרא” בענין זה.

ההגבהה רואה את עצמו שותף מלא בכוח חלקו בד' אמות הראשונות, ולכן הוא סובר שהוא יכול להשתמש בו ככל שיחפוץ. על כן יש לומר לו שאין הוא יכול להשתמש בהגבהה כל עוד לא שילם את חלקו בבניינה.

הלוואה כשותפות

אף דבריו של ריש לקיש בענין הלוואה מתבארים לאור יסוד השותפות. במדרש מרחיבים את מושג ההלוואה (שמות רבה פרשה ל"א, ט"ו):

דבר אחר, "לא תהיה לו כנושה", הדא הוא דכתיב (תהלים קי"ב) "טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט", בא וראה כל בריותיו של הקב"ה לוויין זה מזה, היום לזה מן הלילה והלילה מן היום ואינן דנין זה עם זה כבריות, שנאמר (תהלים י"ט): "יום ליום יביע אומר". הלבנה לזה מן הכוכבים והכוכבים מן הלבנה וכשהקב"ה רוצה אינם יוצאים, שנאמר (איוב ט'): "האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום". האור לזה מן השמש והשמש מן האור, שנאמר (חבקוק ג'): "שמש ירח עמד זבולה". החכמה לזה מן הבינה והבינה מן החכמה, שנאמר (משלי ז'): "אמור לחכמה אחותי את". השמים לוויין מן הארץ והארץ מהשמים, שנאמר (דברים כ"ח): "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים". החסד לזה מן הצדקה והצדקה מן החסד, שנאמר (משלי כ"א): "רודף צדקה וחסד". התורה לזה מן המצוות והמצוות מן התורה, שנאמר (משלי ז'): "שמור מצותי". בריותיו של הקב"ה לוויין זה מזה ועושים שלום זה עם זה בלא דברים...

ההלוואה היא חלק מהותי מברייתו של עולם. העולם נברא כך שהבריות לוות זו מזו. הלוואה איננה תוצאה של "תקלה", אלא חלק מסדרו של עולם. אף הלוואה ממונית שאדם לווה מחברו נבחנת במבט זה. אמרו חכמים (הקדמת הזוה"ק, י"ג ע"ב, בתרגום):

המצוה התשיעית, לחון את העניים ולתת להם טרף. שכתוב (בראשית א'): "נעשה באדם בצלמנו כדמותנו". "נעשה אדם" הוא בשיתוף, כולל זכר ונקבה. "בצלמנו", עשירים. "כדמותנו", העניים. כי מצד הזכר הם העשירים, ומצד הנקבה הם העניים. וכמו שהם בחיבור אחד, וחסים זה על זה, ונותנים זה לזה וגומלים לו חסד, כך האדם למטה צריך להיות העשיר והעני בחבור אחד, ויתנו צדקה זה לזה ויגמלו חסד וילוו זה לזה.

העניים והעשירים הם הצורה השלמה של צלם אלוקים שבאדם. בביאור הדברים יש לומר, שהעולם נברא בזוגות⁴ ושני בני הזוג הם שותפים בתפקיד שהטיל עליהם הקב"ה. משותפות זו נובעת מהלוואה שהם לווים זה מזה. החיים בשותפות

⁴ עי' דברים רבה פרשה ב', ל"א.

יוצרים מצב שבו פעמים שלאחד יש ולשני אין, ועל כן הוא מלווה לו, שכן בעצם הכל שייך לשניהם.

כך יש להתבונן על הלוואה. העשירים והעניים הם זוג, שנברא כך מעצם הבריאה. הבריות צריכות לחיות בשותפות בשפע שהקב"ה משפיע לבריותיו, וההלוואה שהעשיר מלווה לעני היא אחד הביטויים לשותפות זו.

אם זוהי צורת ההסתכלות על הלוואה, מובן שהלווה איננו חושש מן המלווה, והוא עשוי אף לאחר בזמן הפירעון - הרי הם שותפים, וההלוואה איננה כעול על צוארו. דומה הדבר לאיש ואשה החיים יחד באהבה, שחובות החיים המוטלים עליהם אינם כעול על צוארם, אלא חובות נעימים, ועל כן אינם מטרידים אותם.

יש לשים לב, שהזוה"ק אינו מביא כמקור למצות עשיית החסד את הפסוק: "אִם פָּסַף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי" (שמות כ"ב, כ"ד), או "פֶּתַח תִּפְתַּח אֶת יְדְךָ" (דברים ט"ו, ח') וכדו', אלא את הפסוק "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו". דבר זה מתבאר לאור ההבדל בין הנגלה והנסתר ביחס למצוות ולהלכות. הנגלה רואה את המציאות כפי שהיא מול עינינו, ודן בתגובה המתאימה למציאות זו. התגובה הראויה למציאותם של עניים היא לפתוח את ידך ולתת צדקה או הלוואה. הנסתר מברר את מקורה של המציאות. מדוע המציאות בנויה כפי שהיא? איזה עולם רוחני הוא שורשה של המציאות שאנו רואים? ובענייננו, מדוע יש בעולם עניים ועשירים ומהו המקור הרוחני למציאות זו? תשובת הזוה"ק היא, שמקור הדברים עמוק ביותר: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" - מעצם בריאת האדם נבראו העשירים והעניים.

ריש לקיש רואה את ההלוואה לאור המבט של חכמת הנסתר. ההלוואה היא ביטוי לשותפות שבין בני האדם, העשירים והעניים, ועל כן סובר שאין אדם פורע תוך זמנו, "ולואי שיפרע בזמנו".

אביי ורבא, לעומת זאת, רואים את ההלוואה לאור המבט של הנגלה. העני זקוק לכסף, ולשם כך הוא נעזר בעשיר שיש לו. על כן הלווה מוטרד מן החוב. הלוואה איננה שותפות, אלא מצב בו כסף של העשיר נמצא אצל העני. זהו חוב שעל העני לפורעו, ומובן מדוע הוא מוטרד מכך.

מובן, אפוא, שמחלוקתם של ריש לקיש ואביי ורבא אינה על המציאות הסטטיסטית, אלא על העיקרון - מהו מקורה של ההלוואה, וכיצד צריך להרגיש אדם הלוקח הלוואה.

לאור דברים אלה נראה, שאף כי דבריו של ריש לקיש לא נאמרו במפורש על המשנה בבבא בתרא⁵, הרי הוסמכו אליהם מבחינת מקורו הפנימי של הדין, שבשניהם הוא יסוד השותפות.

⁵ שהרי כפי שראינו לעיל, הערה 1, מקורו של ריש לקיש לסברתו הוא במשנה בבכורות.

ביאור דברי התוספות

על פי זה יש לבאר את דברי התוספות (ה' ע"ב ד"ה "כ"י"), הנראים תמוהים במבט ראשון. תוספות מקשים על אב"י ורבא מהמשנה בבכורות, שהרי שם מובא במפורש ש"בכור בתוך שלושים בחזקת שלא נפדה", ומכאן שאין אדם פורע תוך זמנו. תירוצם הוא, שבכור לא שייך הטעם שאמרו אב"י ורבא "כי היכי דלא ליטרדן", שהרי אין כהן מסוים המטריד את האב, ועל כן זהו ממון שאין לו תובעים, ועל כן בכור אין אדם פורע תוך זמנו. אולם, בבבא מציעא (ק"ב ע"ב) מביאה הגמרא את המשנה בבכורות כראיה למקרה דומה של שוכר ומשכיר:

בעו מיניה מרבי ינאי: שוכר אמר נתתי (שכר שנה - רש"י) ומשכיר אומר לא נטלתי, על מי להביא ראיה? אימת, אי בתוך זמנו - תנינא, אי לאחר זמנו - תנינא, דתנן מת האב בתוך שלשים יום בחזקת שלא נפדה עד שיביא ראיה שנפדה, לאחר שלשים יום בחזקת שנפדה עד שיאמרו לו שלא נפדה...

דין שוכר הוא ממון שיש לו תובעים, ושייך בו טרדה של החייב. אף על פי כן, מדמה הגמרא דין שוכר לדין בכור. מכאן שאף בכור צריכה להיות סיבה אחרת לכך שיש חזקה שלא נפדה בתוך הזמן, ולא ניתן להסתפק בכך שזהו ממון שאין לו תובעים. על כך מתרצים בתוספות:

ומפרש ר"י טעם אחר דהכא כיון דחייב לו ואיתרמי ליה זוזי פורע לו תוך הזמן דלא ליטרדן, אבל גבי בכור דאכתי לא איחייב כלל עד לאחר ל' יום ושמא ימות בתוך ל' ויפטר, וכן שוכר שמא יפול ביתו של משכיר ויצטרך שוכר לצאת דלא עדיף מיניה...

בהלוואה הלווה חייב למלוה, ועל כן אם הוא משיג מעות - הוא פורע מיד את חובו, שלא יטריד אותו. בככור, לעומת זאת, אין האב מזדרז לפדות, שמא ימות הבן בתוך שלושים ויפטר, וכן בשוכר - שמא יפול הבית ולא יצטרך לשלם.

זהו תרוץ תמוה ביותר - וכי האב אינו פודה את בנו שמא ימות וירויח חמשה סלעים? נראה פשוט, שמיתת הבן או נפילת הבית הם סימן, ולא סיבה. העובדה שאם ימות הבן יפטר האב, ואם יפול הבית יפטר השוכר, מלמדת שאין זה מקרה בו נמצא ממון של אדם אחד בידי אדם אחר. על כן אין הוא טרוד להשיבו. כשיגיע מועד החיוב - יתן את הממון שהוא חייב. בהלוואה, לעומת זאת, הטרדה נובעת מן העובדה שממון חברו בידו, ועל כן הוא מעוניין להשיבו ולהיפטר מהחוב מהר ככל האפשר. הבנה זו מחזקת את דברינו שאב"י ורבא מבינים שבהלוואה נמצא ממון חברו בידו, והבנה זו היא הקובעת את התייחסותו של הלווה לחוב. זאת בניגוד לריש לקיש, הרואה בלווה ובמלוה שותפים, ועל כן אין הוא טרוד.

לאור זאת מובן גם סידור הגמרא. ארבע סוגיות מובאות בגמרא בענין פריעת חוב תוך הזמן: בניית כותל, הלוואה, שוכר ומשכיר ובכור. במבט ראשון ניתן היה לחשוב שסוגית

שוכר ומשכיר דומה לסוגיית בניית כותל, וסוגיית הלוואה דומה לסוגיית בכור. אולם, הגמרא קשרה את הסוגיות לאור סברותיהן. שתי הסוגיות בבבא בתרא, בניית כותל והלוואה, בנויות על יסוד השותפות שבין שני הצדדים, ואילו שתי הסוגיות האחרות, בכור ושוכר ומשכיר, אינן עוסקות בשותפות.

נספח – ארץ ישראל וחוק לארץ

דבריהם של אביי ורבא בסוגייתנו מזכירים את דבריו של ר' זירא בענין אחר. אביי ורבא אמרו:

אביי ורבא דאמרי תרוייהו: עביד איניש דפרע בגו זימניה. זימנין דמתרמו ליה זוזי, אמר: איזיל איפרעיה כי היכי דלא ליטרדן.

ועל רבי זירא נאמר (בבא מציעא פ"ה ע"א):

רבי זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיניה כי היכי דלא נטרדיה.

הסגנון המשותף, וכן העובדה שריש לקיש היה בארץ ישראל ואביי ורבא בבבל, מכוונים להבנה שסברותיהם של האמוראים קשורות להשקפת עולם כללית הנובעת גם מן המקום בו חיו, בחינת "המקום גורם".

אחד ההבדלים בין ארץ ישראל ובין בבל מתואר בגמרא (סנהדרין כ"ד ע"א):

אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב "ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים", "נועם" אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שמנעימין זה לזה בהלכה, "חובלים" אלו תלמידי חכמים שבבבל שמחבלים זה לזה בהלכה.

בארץ ישראל האוירה נעימה. אין תחושה של איום, שהרי הם "בני מקומם". דבר זה נכון על תלמידי חכמים וגם על צורת החיים בכללה. מובן, אפוא, מדוע אין האדם טרוד בחובו. אף יחסי הלווה והמלווה הם בנעימות. שותפים הם זה לזה, ולא אויבים. בבבל, לעומת זאת, יש תחושה של מי שאינו במקומו. כל דבר זר יוצר איום, וממילא אורית החיים היא של טרדה. על כן החוב מאיים על הלווה והוא טרוד בחובו וממהר לפורעו.

ניתן להוסיף עוד, לאור העובדה שריש לקיש אמר את דבריו בלשון הקודש, ואביי ורבא אמרו את דבריהם בלשון תרגום, בארמית. ההבדל בין הלשונות עולה מדבריו של הרבי מלובביץ' (התוועדויות ח"ג עמ' 126 והלאה ועוד). הרבי משה בין שני ביטויים דומים, של נחום איש גמזו, ולמולו של ר' עקיבא. על נחום איש גמזו מסופר (תענית כ"א ע"א):

ואמאי קרו ליה נחום איש גמזו, דכל מילתא דהוה סלקא ליה אמר "גם זו לטובה". זימנא חדא בעו לשדורי ישראל דורון לבי קיסר. אמרו: מאן ייזיל, ייזיל נחום איש גמזו דמלומד בניסין הוא. שדרו בידיה מלא סיפטא דאבנים

טובות ומרגליות. אזל בת בההוא דירה, בליליא קמו הנך דיוראי ושקלינהו לסיפטיה ומלונהו עפרא. למחר כי חזנהו אמר 'גם זו לטובה'. כי מטא התם שרינהו לסיפטא חזנהו דמלו עפרא, בעא מלכא למקטלינהו לכולהו, אמר: קא מחייכו בי יהודאי. אמר: "גם זו לטובה". אתא אליהו אדמי ליה כחד מינייהו, אמר ליה: דלמא הא עפרא מעפרא דאברהם אבוהון הוא, דכי הוה שדי עפרא הוה סייפיה, גילי הוה גירי, דכתיב "יתן כעפר חרבו קקש נדף קשתו". הוויא חדא מדינתא דלא מצו למיכבשה, בדקו מיניה וכבשוה. עיילו לבי גנזיה ומלוהו לסיפטיה אבנים טובות ומרגליות ושדרוהו ביקרא רבה.

ועל רבי עקיבא מסופר (ברכות ס' ע"ב):

תנא משמיה דרבי עקיבא: לעולם יהא אדם רגיל לומר "כל דעביד רחמנא לטב עביד". כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא, מטא לההיא מתא בעא אושפיזא לא יהבי ליה. אמר: "כל דעביד רחמנא לטב". אזל ובת בדברא, והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא. אתא זיקא כבייה לשרגא, אתא שונרא אכליה לתרנגולא, אתא אריה אכליה לחמרא. אמר: "כל דעביד רחמנא לטב". ביה בליליא אתא גייסא שבייה למתא. אמר להו: לאו אמרי לכו "כל מה שעושה הקב"ה הכל לטובה".

הרבי מדייק שנחום איש גמזו אמר את דבריו בלשון הקודש, ורבי עקיבא אמר את דבריו בארמית.

לנחום איש גם זו לא אירע כל היזק. הכל היה לטובה מלכתחילה, אלא שבתחילה לא היה הטוב גלוי, ואחר כך התגלה הטוב שהיה במה שארע לו. לר' עקיבא אירע היזק, אלא שצמחה ממנו טובה גדולה.

מכאן ניתן ללמוד, שלשון הקודש מתארת מציאות של לכתחילה, ולשון תרגום מתארת מציאות של דיעבד.

ריש לקיש רואה בהלוואה ביטוי לשותפות בין בני אדם, ועל כן היא ענין של לכתחילה. הלוואה היא דבר חיובי, העני לוה מתוך חיבורו אל העשיר. משום כך גם אין האדם ממהר לפרוע את חובו. דבריו שנאמרו בלשון הקודש מבטאים את מוטו על הלוואה.

אביי ורבא רואים בהלוואה ענין שבדיעבד, הנובע מבעיה במציאות, כאשר לחלק מן האנשים אין די ממון. על כן הם פורעים את החוב מהר ככל האפשר. דבריהם שנאמרו בארמית מבטאים את מוטו על הלוואה.